

## Történetek egy hideg fabázisban

Legújabb kötetébe Eörsi mintegy félszáz verset, tucatnyi prózai írást és egy drámát gyűjtött össze. Szándéka szerint azért, hogy „különböző módokon ugyanazt a kellőképpen tágra szőtt témakört” ostromolja: a hűségét és a hűtlenségét, amelyek meggyőződése szerint kiegészítik egymást, mert „a hűtlenségre való hajlam nélkül a hűség könnyen torkolthat szűkhomlokú stupiditásba, maradiságba, szemfogatásba, a hűtlenség pedig gyakran táplálkozik annak erős tudatából, amitől elpártoltunk”.

Az életút ismeretében könnyen belátható, hogy e gondolat milyen személyes élményanyagra épül. „A pléhkorszak hajnalán kezdtem” – írja *Szögek* című versében. A költőként induló Eörsi maga is szorgalmasan pergette „bádogdobján” a kor divatos indulóit. Aztán – annyi más társával együtt – átélte a nagy felismerések, megrendülések, kijózanodások keserűségét, s indulata a másik végletbe sodorta. Hűséges volt és hűtlen lett; előbb hozsannát, majd feszítmedmet kiáltott – mondhatnánk, de az ítékezés közel sem ilyen egyszerű. Megemlíteni is csak azért szükséges, hogy a *Történetek egy hideg fabázisban* élmény- és gondolatvilágának társadalmi háttérét fölvilantsuk. Mert ne feledjük: nem egyedi, hanem általános probléma ez, Eörsi egy egész nemzedék gondját, morális konfliktusát próbálja kifejezni, értelmezni és ezzel feloldani. De a nemzedék megjelölés itt nem is pontos, hiszen nem az azonos évjáratúak, hanem a hasonló módon cselekvők, egy adott történelmi szituáció kihívására azonos módon reagálók szószólója Eörsi. Mindazoké, akik – az ideológia nyelvén szólva – előbb dogmatikusok, később revizionisták voltak, illetve – erkölcsi oldalról nézve – akik hűtlenek lettek.

Dogmatizmus és hűség, revizionizmus és hűtlenség nem homológ fogalompár – legalábbis így tudjuk. Eörsi azonban másként vélekedik. Kötetének címadó elbeszélésében az egyik szereplő így filozofál: „a világot eddig csak racionálisan gondolták el, vagy irracionálisan. De a világ nem alkalmas arra, hogy ebben az ellentét-párban gondolkodjunk róla”... ezzel szemben „a paradoxon túllép a racionalizmus és az irracionálisizmus ket-tősségén, és ezért a legalkalmasabb a világ kifejezésére”. Nyilvánvaló, hogy egy műből kiragadott gondolattörredék nem azonosítható az író nézeteivel. Legalábbis általában nem. Itt azonban szabályt erősítő kivételről van szó, mert láthatóan nemcsak az elbeszélés hőse, hanem az elbeszélő író is vonzódik a paradoxonokhoz.

Eörsi lírájának – pontosabban e kötet verseinek – legfőbb sajátossága a mondandót és a nyelvi anyagot is átható paradoxon, a képtelen, a szokatlan elütő, váratlan és furcsa gondolati társítás, nyelvi asszociáció. Legyen bár a vers tárgya tartós szerelem vagy futó kaland, úti benyomás vagy régi emlék, létélmény vagy morális reflexió, Eörsi mindig megtalálja a módját, hogy érzékeltesse: másként is lehetne, hiszen nincsenek véglegesen bemért viszonyítási pontok. Ezért ritkán komoly vagy érzelmes, inkább hetyke és ironikus, vagy éppen kókler módra hányaveti (*Baj-dal, A középút dicsérete, Az igazság esélyeiről*).

A meghökkentés, a nyelvöltögető firtor nem idegen Eörsi epikájától sem. Szinte mindegyik írása a konvencionális gondolkodás és viselkedés paradoxonairól szól, nem annyira ábrázolva, mint inkább csak jelezve, megidézve azokat. Éppen ezért prózájának nagyobbik hányada nem elbeszélés vagy novella, hanem inkább glossza, pamflet, kroki (*A súlyemelő dilemmája, A civilizáció diadala, Egy rendhagyó előadás*). Az élethelyzet mindegyikben szélsőségesen kiélezett, rendhagyó. Ilyen a címadó történeté is, amelyben egy nő meséli el ifjú szeretőjének – mintegy az ölelkezések „levezetéseként” – első és második házasságának történetét. A töredékes, többnyire csak a szexuális emlékekre szorítkozó vallomás a maga bizarr módján a hűség és hűtlenség különös átcsapásait példázza, nemcsak férfi és nő testi, lelki kapcsolatában, hanem az ember és a társadalom, az egyén és az eszme összefüggésében is. Iván, az első férj, vélt igazságainak aszketikus megszállottja, Győző, a második, belátó és rugalmasan alkalmazkodó. Iván szeszélyes,

kiszámíthatatlan, Győző nyugodt és megbízható. Mindegyik azonos eszméhez és aszszonyhoz hű a maga módján, a gyermekkori barátok útja mégis ellentétes irányba fut: Ivány 56 után kivégzik, Győző fegyvert ragad a népi hatalomért. A képlet egyszerűnek látszik: Győző elvhu, Iván renegát. Az elbeszélés bonyolult értékrendje azonban nem ismeri a vagy-vagyokat sem a politikában, sem a szerelemben. Sőt éppen azt kívánja példázni, hogy gyakran az a hűség, aki lázad, mint ama bibliai Péter, aki ugyan megtagadta Jézust, s mégis a kereszténység kösziklája lett. Kár, hogy ezt a valóban létező etikai ellentmondást **Eörsi** olyan frivol situációval kapcsolja össze, amely részben elfedi, részben eltorzítja a konfliktus lényegét, szélesebb társadalmi érvényességét.

Pontosabban és esztétikailag magasabb szinten sikerült ábrázolnia **Eörsinek** a hűség-hűtlenség paradoxonát a kötet egyetlen drámájában, *Az áldozatban*. A kétrészes darab Rómában játszódik, Krisztus után 71-ben. Főszereplője Márk, aki egy római asszony, Júlia segítségével evangéliumát írja. Márkot már halálra keresi a császár, amikor megjelenik a színen egy másik ellenség is: Iskarioti Júdás, az áruló. A rómaiak azért üldözik Márkot, mert isteníti a császárt, Júdás pedig azért, mert szerinte Jézus a zsidók – és nem ahogy Márk állítja: az egész emberiség – megváltója volt. Júlia egykori ura, Domitius segítségével megmenti Márkot. Domitius attól a felismeréstől indíttatva teszi ezt, hogy a széthullás felé rohanó világnak szüksége van egy összetartó erőre, egy főistenre, aki lehet „a jeruzsálemi szagoktól megtisztított” Jézus is. Márk vállalja ezt a „megtisztítást”, mert belátja, hogy „a szűkhomlokú hűség” nem segít, hanem árt az ügynek.

*Az áldozat* csupa paradox helyzet és paradox jellem sűrítménye. Mindenki meg van győződve a maga igazáról, a maga hűségéről, miközben mindenki mást tévelygőnek, árulónak tart. Csakhogy a hűség és a hűtlenség valójában nem az emberek közötti, hanem az emberen belüli ellentét, mert – mondja Júlia – „csak úgy menthetsz meg valamit, ha más valamit elárulsz”. S valóban: ő a hitét árulja el, hogy megmenthesse az embert (Márkot), mint ahogy Júdás a népéhez hű, amikor elárulja Jézust. Éppen ezért – vallja Márk – az írástudó legnagyobb áldozata az, „ha eszményeit és reményeit az időhöz igazítja”.

*A Történetek egy bideg fabázban* gondolatilag egységes, de művészileg meglehetősen heterogén kötet. Futó ötletek, benyomások széljegyzetszerű rögzítése keveredik benne kiérlelt, jól megformált írásokkal. A versanyag különösen egyenletlen, de a prózai darabok egyike-másika sem mérhető esztétikai mércével (*A súlyemelő dilemmája*, *Tribünön ülők* stb.). A gyűjtemény legjobb darabja kétségtelenül *Az áldozat*. Noha ez is tételdráma – a szereplők inkább szócsövek, mint jellemek –, a jól pergő dialógusok, a szellemes replikák és főként a gondolati anyag sokrétűsége okán igazi élményt kelt, töprengésre, önvizsgálatra késztet. (*Szépírodalmi*)